

5. TARRACO A L'ÈPOCA TARDOROMANA. HISTÒRIA POLÍTICA I ECLESIASTICA

Meritxell Pérez Martínez
Universitat Rovira i Virgili

Da, Christe, Romanis tuis, sit Christiana ut ciuitas
(«Dóna, Crist, als teus romans, que sigui cristiana la
ciutat»)

Prudenci, *Peristephanon*, II, vv. 433-434

La ciutat romana de *Tarraco* va viure una època d'esplendor en el transcurs del període clàssic, en perfecta sintonia amb la història política de l'Imperi romà a Occident. Elevada a la categoria de capital de la *Hispania Citerior*, amb més de la meitat del territori peninsular sota la seva administració des de la divisió provincial d'August, *Tarraco* es va consolidar d'una forma progressiva com a centre representatiu del poder i l'autoritat de Roma a la península Ibèrica i la Mediterrània occidental. La capitalitat provincial de *Tarraco* va imprimir caràcter en el desenvolupament social, religiós i urbanístic de la ciutat romana, fet que no la va eximir de participar dels propis cicles d'auge i declivi de l'Imperi com una peça més del seu engranatge. D'acord amb la visió proporcionada per la historiografia tradicional, la prosperitat indiscutible de la capital provincial romana d'època clàssica va anar seguida d'una decadència sense reserves durant el període postclàssic (tardoromà i visigòtic). L'interès dels últims anys per aquest període històric, que coneixem com a Antiguitat tardana, ha possibilitat una important dinamització del debat historiogràfic sobre les ciutats d'Occident al final de l'Imperi i ha permès revisar i superar bona part dels tòpics historiogràfics relatius a la desorganització i la decadència predominants en antigues interpretacions. Com la seva predecessora, la ciutat d'època tardana va ser una entitat viva en constant transformació, que ha de ser interpretada d'acord amb els paràmetres propis de l'Antiguitat tardana. Només d'aquesta manera és possible descobrir el seguit de continuïtats fonamentals que s'amaguen darrere d'aquesta transformació en un temps de llarga durada.

Des de la seva encunyació en la dècada dels anys setanta del segle passat, el concepte «Antiguitat tardana» engloba *grosso modo* el període comprès entre els segles III-VIII, en el qual s'inclourien, amb variants cro-

nològiques depenent dels diferents territoris, els processos històrics de la descomposició de l'Imperi romà com a estructura de poder a Occident, el naixement i la consolidació dels primers regnes bàrbars i la conquesta islàmica de la Mediterrània occidental.¹ Aquest és un concepte que no accepta la data tradicional de la fi de l'Imperi romà d'Occident (476) com una fractura, en la línia dels plantejaments introduïts per Henri Pirenne en la reflexió intel·lectual sobre aquests segles.² Per contra, es concep com un període unitari, amb entitat pròpia, caracteritzat per una important preservació del llegat clàssic precedent, així com per la gestació de processos històrics fonamentals en l'evolució política, social, cultural i religiosa europea d'època medieval.

Gràcies a la renovació historiogràfica dels darrers trenta anys, el debat actual sobre aquests segles de transició ha permès desterrar per sempre més les visions catastrofistes predominants en la historiografia tradicional, alhora que ha situat al centre de la polèmica nous conceptes com la continuïtat i la transformació. Això ha estat possible gràcies a una relectura sistemàtica de les fonts escrites tradicionals, un seguit de noves troballes documentals i arqueològiques i l'adopció d'un mètode interdisciplinari rigorós, que preveu la inclusió en el discurs històric de les novetats provinents d'una gran varietat de ciències auxiliars de la història. En el panorama de la recerca actual, mereixen ocupar un espai destacat els treballs publicats en el marc del projecte *The Transformation of the Roman World* (TRW), subvencionat per l'European Science Foundation. Els tretze volums editats en aquest marc són el resultat de la labor conjunta de més d'un centenar d'especialistes, l'objectiu últim dels quals és contribuir a través de les seves diferents disciplines a dilucidar un dels períodes més enigmàtics de la història d'Occident.

Mitjançant el present article es pretén proporcionar una síntesi actualitzada dels coneixements sobre la problemàtica històrica de *Tarraco* durant els segles de l'Antiguitat tardana, basada en una relectura sistemàtica de les fonts convencionals i la seva integració en els processos històrics d'abast general. La completa reinterpretació de les evidències documentals dispo-

1. El concepte «Antiguitat tardana» va aparèixer, per primer cop, en l'obra de P. Brown *The World of Late Antiquity from Marcus Aurelius to Muhammad* (Londres, 1971), i després va ser recuperat per A. Cameron a *The Later Roman Empire* (Londres, 1993) i *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-600* (Londres, 1993). Aquest darrer inclou una interessant crítica a les anteriors aproximacions al període des de l'aparició del clàssic *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* en set volums d'Edward Gibbon, l'any 1776, fins al present.

2. En l'opinió de H. Pirenne (*Mahomet et Charlemagne*, Brussel·les, 1937), la fractura real entre l'Orient i l'Occident, entre l'antic i el medieval, no es va produir amb les invasions bàrbares del segle v, sinó amb les àrabs dels segles VII-VIII.

nibles, d'acord amb els paràmetres continuistes de l'Antiguitat tardana, exigeix l'adopció d'un mètode interdisciplinari rigorós, que plantegi la inclusió de les novetats provinents del debat historiogràfic contemporani sobre els fenòmens que permeten explicar la transició a l'Edat Mitjana a Europa.³ Primerament, es presenten les fonts textuais conservades, que permeten començar a reconstruir la història política i eclesiàstica de *Tarraco* a l'època tardoromana. Paradoxalment, el repertori documental disponible s'amplia considerablement quan l'Imperi comença a descompondre's com a estructura de poder a Occident, moment en què Tarragona i la seva història tornaran a despertar l'interès dels cronistes d'arreu per primer cop des dels temps de la conquesta romana. La problemàtica de la ciutat d'època visigòtica serà abordada en un altre article del mateix volum, d'acord amb els mateixos plantejaments teòrics.

5.1. *Tarraco* i les crisis del segle III

L'àmplia labor de renovació historiogràfica dels darrers trenta anys ha permès dur a terme un qüestionament sistemàtic dels tòpics historiogràfics relatius a «la crisi del segle III», tant des d'un punt de vista eminentment metodològic com pel que fa a una reinterpretació integral dels diferents fets ocorreguts.⁴ Així, per exemple, si bé és cert que una certa inestabilitat s'instal·la en determinats àmbits de la societat romana en el decurs del segle III, les conseqüències dels diferents episodis històrics en un temps de llarga durada estan encara per determinar, així com el seu impacte en els diferents territoris que formaven part integrant de l'Imperi. En conseqüència i a l'espera dels resultats provinents de l'estudi dels casos particulars, és necessari posar en quarantena termes com els de *crisi*, *col·lapse* o *decadència* per evitar així generalitzacions estereotipades, anacròniques i errònies com les que segueixen figurant en els nostres llibres d'història.

En l'època actual, el concepte de *crisi* es revela especialment vàlid a les fronteres de l'Imperi.⁵ L'any 235 inaugura un període clau, capitalitzat per l'existència d'un seguit de guerres civils a les províncies de la frontera oriental que, esperonades per la creixent

amença persa i la nova dinastia sassànida en el poder, es resolldria amb la formació de l'Imperi de Palmira (260-273). Com veurem de seguida, les allunyades províncies occidentals de l'Imperi van estar exemptes de similars dosis d'inestabilitat fins l'any 259, data de la rebel·lió de Pòstum contra l'emperador Gal·liè a la Gàl·lia, aquest cop motivada per l'amença de la penetració bàrbara del Rin que es produiria l'any següent. Gràcies a les seves victòries al camp de batalla, Valerià havia estat elevat emperador amb el suport incondicional de l'exèrcit, l'any 253. Un cop en el poder, Valerià es va dedicar amb obsessió a combatre l'enemic persa, empresa que va centrar l'atenció política i en la qual va esmerçar la major part dels recursos militars. Simultàniament, va encarregar la gestió dels assumptes occidentals al seu fill Gal·liè, que es va dedicar amb energia a protegir les fronteres del Rin, contra els francs i els almans, i del Danubi, contra els gots.

A finals de l'any 259, Gal·liè abandonaria la Gàl·lia amb la certesa d'haver assegurat les províncies occidentals, gràcies a la col·laboració de certs líders bàrbars en la contenció dels pobles situats més enllà de les seves fronteres. Aquest havia estat el procediment habitual per contenir el moviment de tribus bàrbares des de les guerres marcòmanes de Marc Aureli a finals del segle II. Procediments com aquest havien conferit a Roma una gran capacitat en la integració d'aquests grups forans en la maquinària imperial, concedint als seus líders càrrecs de responsabilitat en l'administració civil i militar de l'Imperi.⁶ Aquest estudiant equilibri de força i diplomàcia es revelaria d'una gran utilitat fins l'any 376, moment en què l'arribada dels huns en l'escena política va fer trontollar l'esquema de funcionament tradicional, obligant els nombrosos pobles gots assentats a les fronteres danubianes a sol·licitar permís per entrar, com veurem.

Les províncies occidentals de l'Imperi gaudien d'aquest equilibri inestable quan, l'any 259/260, Valerià va caure presoner a mans del rei persa Sapor I. La notícia colpí l'Imperi, les rebel·lions se succeïren i els bàrbars aprofitaren l'ocasió per penetrar la frontera del Rin. En molt poc temps, un grup de francs va travessar la Gàl·lia i va arribar fins a *Tarraco*, mentre Pòstum era declarat emperador per les tropes de la frontera en reconeixement del seu paper destacat contra la ràtzia

3. La *Tarraco* tardoantiga va ser objecte d'estudi en la meua tesi doctoral, publicada amb el títol *Tarraco en la Antigüedad tardía. Cristianización y organización eclesiástica de una capital provincial romana (siglos III al VIII)*, Tarragona, 2012.

4. Per a Hispània, són fonamentals els treballs de CEPAS, A. 1997: *Crisis y continuidad en la Hispania del siglo III*, Madrid; i ARCE, J. 1998: «El siglo III d.C.: Los preludios de la transformación de Hispania», a: *Hispania. El legado de Roma*, Saragossa, 353-361, amb la bibliografia bàsica.

5. DRINKWATER, J. F. 1987: *The Gallic Empire. Separatism and Continuity in the North-Western provinces of the Roman Empire, AD 260-274*, Stuttgart, 19; KULIKOWSKI, M. 2004: *Late Roman Spain and Its Cities*, Baltimore, 66.

6. LIEBESCHUETZ, J. H. W. G. 1990: *Barbarians and Bishops. Army, Church and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Oxford (re-impr. 1998), 10-25; BRAVO, G. 1991: *Revueltas internas y penetraciones bárbaras en el Imperio*, Madrid, 31-35; CAMERON, A. *The Mediterranean World in Late Antiquity*, 36.

bàrbara del mateix any.⁷ Havia nascut l'Imperi de la Gàl·lia (*Imperium Galliarum*, 260-274), que, com el seu homòleg oriental de Palmira, sorgiria de l'escissió de les províncies més occidentals de l'Imperi de l'autoritat nominal de Roma. Si bé les repercussions d'aquests episodis es pogueren deixar sentir a les províncies més allunyades de la frontera, és convenient realitzar una anàlisi detinguda dels casos particulars per obtenir respostes acurades. A aquest propòsit, sembla que la totalitat d'Hispania, o si més no una part molt important, va reconèixer l'autoritat de Pòstum com a emperador a partir de l'any 261, sumant-se a les províncies de la Gàl·lia, Germània i Britànnia, que ja li donaven suport. Així ho permeten pensar els mil·liaris, no exempts de discussió, de Pòstum i el seu successor Victori, trobats en les zones limítrofes de l'antiga província Citerior.⁸

És possible que els hispans tinguessin escasses possibilitats d'oposar-se a Pòstum perquè l'única legió disponible en aquests territoris era la VII *Gemina*, estacionada a Lleó.⁹ No obstant, és plausible que l'arribada dels bàrbars a *Tarraco* l'any 260 afavorís que la província al complet s'unís a la causa de l'usurpador, que disposava del suport militar de les tropes del Rin, les més nombroses i poderoses a Occident en aquells moments. Plana una certa incertesa sobre el període de permanència de la *Hispania Citerior* dins l'*Imperium Galliarum*, tot i que l'absència de testimonis epigràfics amb el nom de l'últim usurpador (Tètric), juntament amb les nombroses inscripcions dedicades a l'emperador romà legítim (Claudi II), fan pensar en una data propera a l'any 268/269 per al seu acabament.¹⁰

La fi de l'*Imperium Galliarum* se situa en l'any 274, durant el regnat d'Aurelià, un any després d'haver obtingut la dissolució de l'Imperi de Palmira. En aquells moments, feia ja gairebé cinc anys que la Citerior havia estat recuperada per la causa romana legítima. D'acord amb el limitat impacte d'aquests episodis en les fonts documentals de l'època, és obligat concloure que tant la integració de la *Hispania Citerior* a l'Imperi de la Gàl·lia,

com la seva ulterior desvinculació, van ser processos pacífics que no condicionaren el rumb de la província en els anys posteriors. Malgrat tot, és obligat reconèixer l'existència d'una debilitat política latent que acabaria precipitant-se en el moment en què els emperadors de torn fossin incapaços de donar una resposta adequada a les eventuals situacions d'inestabilitat.

Les evidències documentals relatives a *Tarraco*, capital de la *Hispania Citerior*, permeten arribar a la mateixa conclusió pel que fa al limitat impacte dels episodis de la història política de l'Imperi romà durant el segle III. A Tarragona, les primeres evidències d'una certa inestabilitat política provenen de la segona meitat del segle II, moment en què la província al complet va donar suport a la usurpació de Clodi Albí (193-197) contra Septimi Sever.¹¹ Si bé tenim constància de les repercussions econòmiques dels càstigs i les confiscacions derivades de la usurpació de Clodi Albí, aquestes també serien superades.¹²

Això no obstant, *Tarraco* havia començat ja a experimentar un procés de transformació social molt important, l'evolució del qual es pot resseguir parcialment gràcies als testimonis epigràfics conservats. L'estudi de les inscripcions informa de la gradual desaparició de les dedicacions del grup municipal, en un procés paral·lel a la disminució quantitativa de les mostres del culte imperial i un augment de la visibilitat dels governadors provincials en els assumptes urbans.¹³ Les transformacions socials experimentades per la capital a partir d'aquests moments van ser el resultat de la confluència de diverses circumstàncies polítiques, econòmiques i mentals, entre les quals ocuparia un lloc destacat la progressiva pèrdua de poder de les cúries municipals romanes tradicionals.

La ciutat de *Tarraco* va ser víctima de la incursió germànica que les fonts situen en l'any 260, sota el regnat de Gal·liè. En el seu *Breviarium ab urbe condita*, Eutropi informa de la penetració dels bàrbars (*germani*) a Hispania i del seu atac a la noble ciutat de *Tarraco*.¹⁴ En el seu *Liber de Caesaribus*, Aureli Víctor

7. Simultàniament, un grup d'alamans penetrarien en direcció a Itàlia, on serien derrotats pel mateix Gal·liè. Sobre aquests episodis: J. F. Drinkwater, *The Gallic Empire*, 23.

8. Els mil·liaris en qüestió són CIL II 4919 i 5736. J. F. Drinkwater, *The Gallic Empire*, 114: inclou també el 4943, procedent de Guadix. Sobre aquests mil·liaris: A. Cepas, *Crisis y continuidad*, 16; M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 116: planteja la possibilitat que la Lusitània romangués fidel a Gal·liè, d'acord amb la inscripció del governador *Clodius Laetus Macrinus* del 261.

9. M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 118.

10. Segons J. F. Drinkwater, *The Gallic Empire*, 27-39: Hispania va formar part de l'Imperi de la Gàl·lia entre els anys 260/261-268/269, coincidint amb el regnat de Pòstum; A. Cepas, *Crisis y continuidad*, 17: entre 262-266/267; i M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 66: entre 262-266. Les mencionades inscripcions de Claudi II són CIL II 3833, 3834, 3737, 3619, 4879, 4505 de la Tarraconense, recollides per J. F. Drinkwater, *The Gallic Empire*, 114.

11. A. Cepas, *Crisis y continuidad*, 15.

12. Per sufocar els rebels, Septimi Sever va enviar Tiberi Claudi Càndid, que, després de reduir els insurrectes, va ser nomenat governador de la província (RIT 130).

13. Les darreres inscripcions relatives als magistrats municipals de *Tarraco* es daten al segle III: RIT 336, 345, 370, 379, 380, 393, 395, 396, 400, 402. També les dels sevirs augustals: RIT 373, 406-409, 412, 413, 419, 420, 423, 432. El culte pagà experimenta un declivi important en el pas del segle II al III, moment en què es daten les últimes inscripcions conservades dedicades al geni del *conventus* (RIT 24-27), al geni tutelar de la colònia (RIT 62), així com les mostres de culte als déus olímpics (RIT 28-30, 32-34, 36, 38, 39-41, 45-46, 57, 401).

14. EUTROPI, *Breviarium ab urbe condita*, 8, 9: *Germani usque ad Hispanias penetraverunt et civitatem nobilem Tarraconem expugnauerunt*.

recull com un exèrcit format per *gentes* d'origen franc va arribar a la península Ibèrica provinent de la Gàl·lia. Van intentar fer-se seva la ciutat de *Tarraco*, però no ho van aconseguir. Llavors, alguns van apoderar-se de diverses embarcacions al port de la ciutat amb l'objectiu d'emprendre rumb a l'Àfrica, mentre que la resta va quedar-se a la regió durant uns quants anys.¹⁵ Encara a inicis del segle v, en el context històric de la penetració bàrbara de l'any 409, Jeroni escriuria com, havent assolit Hispània, els bàrbars (*germani*) saquejaren *Tarraco*, i Orosi recordaria com «en diverses províncies, apareixen encara petits i empobrits barris en les ruïnes de les grans ciutats que conserven el rastre de les misèries i el testimoni del seu renom, entre les quals a Hispània portem com a exemple la nostra *Tarraco*, com a consol de la recent misèria».¹⁶

La historiografia tradicional, guiada per l'escassa documentació conservada i per la visió catastrofista presentada per alguns autors antics, va magnificar la transcendència històrica d'aquests episodis fins al punt de considerar-los com l'inici de la fi del món antic.¹⁷ La recent proliferació d'estudis de detall i la necessària relectura dels textos disponibles amb una perspectiva actual han permès modificar substancialment les antigues interpretacions. Escrits a més d'un centenar d'anys de distància dels episodis relatats, els textos d'Eutropi i Aureli Víctor sobre la ràtzia bàrbara a *Tarraco* formen part d'una àmplia campanya de descàndit a l'emperador Gal·liè, que es va difondre anys després del seu govern per la seva política contrària als interessos de les classes senatorials romanes. Ambdós autors

atribueixen a Gal·liè la responsabilitat de les derrotes militars romanes i citen algunes de les ciutats damnificades com a conseqüència de la seva mala gestió.¹⁸ Els autors que, com Jeroni i Orosi, recolliren la notícia de l'assalt a *Tarraco* durant els primers anys del segle v es feren ressò d'aquesta tradició per posar-la al servei del seu objectiu últim, que no era altre que la defensa del cristianisme en l'ambient de les polèmiques paganes i anticristianes de l'època. Amb aquest propòsit, la seva labor va consistir a treure partit de les obres d'antics cronistes a la recerca de les notícies que els permetessin justificar el seu concepte de la història com a fruit del providencialisme diví.¹⁹

La incursió bàrbara de l'any 260 va ser un episodi puntual que no va suposar un canvi significatiu en el destí històric de les ciutats que en resultaren afectades, alhora que no permet explicar la crisi del segle III en el conjunt dels territoris que formaven part integrant de l'Imperi. Tot i que l'objectiu principal d'aquests grups era passar a territori africà, graner de l'Imperi, és lògic pensar que la necessitat de satisfer les tropes d'aliment i botí, així com la captura de vaixells al port, haguessin donat lloc a episodis de violència i saqueig als suburbis dedicats a la producció i l'emmagatzemament de vitualles. A Tarragona, s'han documentat evidències de destrucció als suburbis pròxims al port romà que, si bé no es poden fer extensives al conjunt de la ciutat, estan també representades en alguns dels establiments rurals (*villae*) del territori més ben coneguts.²⁰ Si bé els episodis de l'any 260 van poder ser especialment virulents als suburbis i al territori, tal com suggereix l'arqueolo-

15. AURELI VICTOR, *Liber de Caesaribus*, 33, 3: *Francorum gentes, direpta Gallia, Hispaniam possiderent, vastatoque ac paene direpto Tarraconensium oppido nactisque in tempore navigiis, pars in usque Africam permearet.*

16. JERONI, *Chronica*, ad. ann. 264: *Germanis Hispanias optinentibus Tarracona expugnata est; OROSI, Historiarum adversus paganos*, 7, 22, 7-8: *Exstant adhuc per diversas provincias in magnarum urbium ruinis parvae et pauperes sedes, signa miseriarum et nominum indicia servantes, ex quibus nos quoque in Hispania Tarraconem nostram ad consolationem miseriae recentis ostendimus.*

17. MORERA, E. 1981: *Tarragona cristiana* I, Tarragona (reimpr.), 53; PALOL, P. de 1953: *Tarraco hispanovisigoda*, Tarragona, 65; TARRADELL, M. 1957: «Problemas cronológicos de las invasiones germánicas del siglo III», a: *IV Congreso Nacional de Arqueología*, Burgos, 231-239; 1958: «La crisis del siglo III en Hispania: algunos aspectos fundamentales», a: *I Congreso Español de Estudios Clásicos*, Madrid, 263-275; BALL, A. 1957: «Las invasiones germánicas en Hispania durante la segunda mitad del siglo III», a: *Cuadernos de trabajos de la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma*, 10, 95-143; LACARRA, J. M. 1959: «Panorama de la historia urbana en la Península Ibérica desde el siglo V al X», a: *La città nell'Alto Medioevo. VI Settimana di Studio del CISAM*, Spoleto, 329-330; RECASENS, J. M. 1966: *La ciutat de Tarragona*, I, Tarragona, 154-155; BLÁZQUEZ, J. M. 1968: «La crisis del siglo III d.C. en Hispania y Mauritania Tingitana», *Hispania* 28, 5.

18. BEJARANO, V. 1982-1993: «Tarragona en la literatura latina», *Bulleti Arqueològic*, 4-5, 281-298; va destacar la pertinença d'aquests textos al gènere oratori, més que al pròpiament historiogràfic. Una desmitificació d'aquestes fonts es pot trobar a ARCE, J. 1978: «La crisis del siglo III d.C. y las invasiones bárbaras», *Hispania Antiqua* 8, 257-269; 1982: *El último siglo de la España romana (284-409)*, Madrid; 1993: «La Penisola Iberica», *Storia di Roma* III/2, Torí, 379-404; 1993: «La ciudad en la Hispania tardorromana: ¿continuidad o discontinuidad?», a: *Ciudad y comunidad cívica en Hispania (siglos II y III d.C.)*, Madrid, 177-187; «El siglo III», 358; A. Cepas, *Crisis y continuidad*, 16; PÉREZ, M.^a del R. 1998: «Las invasiones del siglo III: un mito historiográfico», *Hispania Antiqua* 22, 343-360.

19. J. F. Drinkwater, *The Gallic Empire*, 74-75.

20. ADSERIAS, M.; POCIÑA, C. A.; REMOLÀ, J. A. 2000: «L'hàbitat subúrbà portuari de l'antiga Tàrraco. Excavacions al sector afectat pel PERI 2 (Jaume I-Tabacalera)», a: RUIZ DE ARBULO, J. (ed.). *Tàrraco 99*, Tarragona, 137-154; MACIAS, J. M. (ed.) 2004: *Les termes públiques de l'àrea portuària de Tàrraco*, Tarragona, 169; MACIAS, J. M.; REMOLÀ, J. A. 2005: «L'àrea portuària de Tarraco», a: *VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*, Barcelona, 178; DÍAZ, M.; MACIAS, J. M.; TEIXELL, I. 2005: «Intervencions al carrer Sevilla núms. 12-14. Noves dades per a l'evolució urbana del "Casc Antic" de Tàrraco», *Bulleti Arqueològic* 27, 47-103. Un estat de la qüestió recent sobre el territori, amb la bibliografia fonamental, pot trobar-se a CHAVARRÍA, A. 1998: «Els establiments rurals del llevant de la Tarraconesa durant l'Antiguitat tardana», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 39, 9-30; 2001: «Poblamiento rural en el territorium de Tàrraco durante la Antigüedad Tardía», *Arqueología y Territorio. Medieval* 8, 55-76; REMOLÀ, J. A. 2002: «Centelles y las villae de Tarraco durante la antigüedad tardía», a: ARCE, J. (ed.). *Centelles. El monumento tardorromano. Iconografía y arquitectura*, Roma, 102-103.

gia, cap de les realitats documentades fins ara implica una invasió en tota regla, ni permet explicar l'origen de la tendència regressiva que va sumir la ciutat a partir de la segona meitat del segle II. Per altra banda, el coneixement actual sobre aquests primers moviments bàrbars convida a menysvalorar la seva capacitat i el seu potencial en la destrucció de les ciutats. Tal com va escriure Ammià Marcel·lí, en el context dels preparatius previs a la derrota d'Adrianòpolis de l'any 378, els bàrbars ignoraven per complet les tècniques necessàries per assetjar i assaltar ciutats emmurallades, perquè les seves batalles tenien lloc principalment al bosc i les muntanyes.²¹

Finalment, la recerca actual està permetent ampliar l'arc cronològic de les evidències de destrucció documentades. Així, per exemple, la concentració de tresors monetaris als territoris de l'Europa occidental, datats durant la segona meitat del segle III, ja no s'explica per les ràtzies del 260, sinó per l'ambient d'inseguretat i incertesa que es respirava a Occident amb motiu de la destrucció de l'*Imperium Galliarum* i la seva reincorporació a l'Imperi romà sota el regnat d'Aurelià.²² Les cronologies dels tresors monetaris recuperats a l'Europa continental coincideixen a Britànnia, on certament mai arribaren els francs.

En definitiva, *Tarraco* va experimentar a partir dels anys centrals del segle II l'inici d'un procés de transformació social i urbanística a gran escala, els símptomes del qual es feren visibles en el decurs del segle III. Com la resta de les ciutats de l'Imperi romà, *Tarraco* se sotmetria a profunds canvis estructurals, que es magnificarien durant els últims decennis del segle III amb la introducció del gran projecte de reforma de la Tetrarquia. Aquestes qüestions confereixen al segle III l'aparença d'un segle de recessió, de la qual només es recuperaria en el transcurs del segle IV amb unes característiques sensiblement diferents de les que havien prevalgut en un moment anterior.²³ En aquest context de transformació social generalitzat, s'instal·la la persecució cristiana a Tarragona, tal com testimonia la passió del bisbe Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi, executats a l'amfiteatre romà de la ciutat el 21 de gener de l'any 259, sota el regnat de Gal·liè. Si

bé el caràcter hagiogràfic de la documentació conservada impedeix ponderar el significat històric complet d'aquest fet, el marc interpretatiu de l'episodi martirià ve determinat per un context que coneixem en les seves línies generals.²⁴

Les transformacions operades en el curs del segle III van derivar en una profunda reforma de la societat romana tradicional. Com a resultat de l'eliminació de la dinastia dels Severs, l'arribada al tron imperial dels anomenats emperadors militars va portar com a contrapartida la instal·lació d'una nova aristocràcia de servei, mancada de tradició i de l'anterior sentit corporatiu del Senat. Aquesta nova aristocràcia va ser més receptiva a la política religiosa dels successius emperadors, ja que estava obligada a donar contínues mostres d'adhesió i fidelitat per romandre en el poder.²⁵ Convé situar en aquest context les mesures de persecució contra el cristianisme i la seva implantació a Occident, en un procés paral·lel a la creixent divinització de la figura de l'emperador durant el regnat de Gal·liè. En absència de documentació complementària sobre aquesta qüestió, no podem tenir la certesa que l'execució del bisbe de *Tarraco* i els seus dos diaques l'any 259 hagués respost únicament a la voluntat del *praeses* Emilià de mostrar la seva lleialtat als emperadors Valerià i Gal·liè, tot i que certament es tractava d'un moment propici per emprendre aquest tipus d'accions. Així mateix, resta incert el paper que la rebel·lió de Pòstum i la ja imminent penetració bàrbara del Rin hagueren pogut tenir en la dramàtica decisió del *praeses* Emilià del gener del 259.²⁶

5.2. *Tarraco* al segle IV: la ciutat que va superar la crisi

La història de *Tarraco* durant el segle IV apareix com el resultat de l'adaptació a una nova realitat política i social nascuda de la implantació del programa reformista de la Tetrarquia en aquests territoris, així com de la progressiva consolidació del cristianisme i la seva Església. Ambdós processos històrics, que tingueren lloc d'una forma simultània, van interferir en el canvi social i van aportar una sèrie d'elements de dis-

21. AMMIÀ MARCEL·LÍ, *Res Gestae*, 31, 8, 1: *Haec et similia machinari penitus ignorant.*

22. J. F. Drinkwater, *The Gallic Empire*, 202.

23. M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía. Cristianización y organización eclesialística (siglos III al VIII)*, 38-50.

24. La *Passio Sanctorum Martyrum Fructuosi episcopi, Augurii et Eulogii diaconorum* és l'únic document del qual disposem per reconstruir la història eclesialística d'aquests anys. Exponent de la literatura hagiogràfica dels primers segles, aquest text posseeix un valor extraordinari per la seva antiguitat, així com per la seva contribució en la formulació de les bases del patrocini celestial de Fructuós sobre la *Tarraco* de les èpoques tardoromana i visigòtica: PÉREZ, M. 2010: «*Sanctus et patronus*. El patrocini santo de Fructuoso y la consolidación institucional de la metrópoli eclesialística de *Tarraco* en los siglos de la Antigüedad Tardía», a: GAVALDÀ, J. M.; MUÑOZ, A.; PUIG, A. (ed.). *Pau, Fructuós i el cristianisme primitiu a Tarragona (segles I-VIII)*, Reus, 599-616; una ampliació, a *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 55-67.

25. J. Arce, *El último siglo de la España romana*, 55.

26. Una carta d'Agustí, escrita l'any 419, planteja una eventual relació entre la irrupció bàrbara en temps de Gal·liè i la persecució cristiana: Ep. 199 a HESIQÜI, x, 35: «*Sub imperatore Gallieno, cum Romanas provincias barbaries usquequaque pervaderet, quam multos fratres nostros qui tunc erant in carne, putamus propinquum finem credere potuisse, quoniam longe post ascensionem Domini factum est!*». Personalment, em sembla arriscat portar les paraules d'Agustí més enllà de la seva retòrica.

gregació i d'agregació de la realitat urbana de *Tarraco* que van derivar en la configuració d'un nou model de ciutat propi de l'Antiguitat tardana i la transició a l'Edat Mitjana.

Des de la seva arribada al poder l'any 284, Dioclecià es va proposar dur a terme una àmplia reestructuració administrativa i territorial de l'Imperi romà davant les exigències polítiques i fiscals derivades de les successives crisis del segle III, així com per evitar les creixents mostres d'insubordinació per part dels provincials. Per a això, va idear un programa de reforma integral dels quadres de l'administració romana, destinat a frenar la recessió econòmica i assegurar la unitat de l'Imperi. En el marc de les reformes del període tetràrquic, Dioclecià va dividir les províncies romanes en unitats territorials menors, més fàcilment governables i amb una jerarquia pròpia nomenada pel mateix emperador. Però, per tal d'assolir l'objectiu d'incrementar la presència de l'Imperi a les províncies, no n'hi havia prou amb reduir les dimensions de les diferents unitats territorials. Calia també crear un aparell administratiu efectiu, fidel i nombrós mitjançant una expansió de la burocràcia imperial i de l'exèrcit.

Dioclecià va expandir i reorganitzar l'exèrcit en matèria de comandament, composició i subministrament. Així mateix, va imposar caràcter obligatori a certs càrrecs de l'administració local i regional, especialment els més onerosos. Tot això ho va amanir amb un estudiat procés de divinització de la figura de l'emperador, que arribaria a les seves màximes conseqüències amb els seus successors. Però l'originalitat de les reformes de Dioclecià no descansa en les mesures centralistes, que altres havien projectat amb anterioritat, sinó en la seva simultaneïtat i la seva aplicació generalitzada al conjunt dels territoris que formaven part integrant de l'Imperi.²⁷

Com a conseqüència de la implantació de les reformes administratives i territorials de la Tetrarquia, Hispània es va dividir en sis províncies: *Baetica*, *Lusitania*, *Tarraconensis*, *Gallaecia*, *Carthaginensis* i *Mauritania Tingitana*, a les quals més tard s'afegiria Balears. En el mateix procés, Mèrida (*Emerita Augusta*) va ser elevada a la categoria de capital, on residia la màxima autoritat, el *vicarius Hispaniarum*. Poc després, la *Dioecesis Hispaniarum*, com passaria a denominar-se Hispània, es va integrar en una unitat administrativa superior,

la Prefectura del Pretori de les Gàl·lies. El prefecte del Pretori, amb residència primer a Trèveris i després a Arle, va tenir jurisdicció conjunta sobre les diòcesis d'Hispània, Gàl·lia i Britànnia.²⁸ Com a resultat de tot això, l'antiga *Provincia Hispania Citerior Tarraconensis* va ser dividida en tres noves províncies: *Tarraconensis*, *Carthaginensis* i *Gallaecia*. Fins aleshores, *Tarraco* havia estat la capital de la província romana més gran de la península Ibèrica des de la divisió provincial d'August. Aquesta situació va poder donar lloc a episodis d'insubordinació i deslleialtat, tal com suggereix l'alineament de la ciutat i la província sota la seva jurisdicció en la usurpació de Clodi Albí. És possible que aquesta particularitat es trobes també en l'origen de l'elecció de Mèrida com a capital vicarial, responnent a la voluntat de crear un nou focus occidental que funcionés com a contrapès a la influència secular exercida per *Tarraco* en l'eix oriental de la Península.²⁹

Dilucidar les repercussions de la implantació del programa reformista de la Tetrarquia en l'evolució històrica de *Tarraco* constitueix una labor de gran interès, malgrat les dificultats d'interpretació derivades de la manca de documentació disponible. Amb tot, és possible rastrejar una sèrie d'indicis dels quals es desprèn una major sensibilitat als canvis després de les mesures creades per Dioclecià per frenar la tendència regressiva en què estava sumit l'Imperi a finals del segle III.³⁰ L'escissió de la *Gallaecia* i la *Carthaginensis*, així com l'elevació de Mèrida com a nova capital administrativa d'Hispània, van comportar una disminució del relleu polític de *Tarraco*, i també una reducció dels ingressos econòmics provinents de l'antic territori provincial. Si bé les repercussions d'aquesta degradació es coneixen encara molt superficialment, les fonts textuals i arqueològiques preservades no proporcionen la imatge de decadència que va pretendre la historiografia tradicional. La implantació de les reformes administratives de la Tetrarquia va accentuar la progressiva pèrdua de poder de la cúria municipal, fet que va repercutir en un visible empobriment de les infraestructures urbanes i les mostres de l'evergetisme privat.³¹

Tot i això, les primeres evidències de la transformació arquitectònica i urbanística de la ciutat clàssica coincideixen en aquests moments amb la continuïtat en la construcció i la reparació de certs edificis d'interès públic i ciutadà. Aquest fenomen constitueix un

27. SESTON, W. 1946: *Dioclétien et la Tétrarchie, 1. Guerres et réformes, 284-300*, París; CHASTAGNOL, A. 1985: *L'évolution politique, sociale et économique du monde romain de Dioclétien à Julien. La mise en place du régime du Bas-Empire (284-363)*, París.

28. J. Arce, *El último siglo de la España romana*, 31-62; SAYAS, J. J. 1988: «La administración en el Bajo Imperio», a: BLÁZQUEZ, J. M. [et al.]. *Historia de España Antigua*, II, Madrid, 525-536; MARTIN, J. P. 1990: *Les provinces romaines de l'Europe centrale et occidentale*, 31 av. J.C.-235 ap. J.C., París.

29. ALBERTINI, E. 1923: *Les divisions administratives de l'Espagne romaine*, París, 118; J. Arce, *El último siglo de la España romana*, 31-62.

30. A. Cepas, *Crisis y continuidad*, 15-16; M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 66-69.

31. Les interpretacions recents tendeixen a matisar la crisi de les cúries municipals que s'infereix de l'estudi epigràfic, d'acord amb l'aparició de la figura del *curator civitatis*, escollit d'entre els curials, i el manteniment de les estructures forenses de les ciutats: M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 34-46. Sobre Tarragona, vegeu M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 40.

reflex del creixent intervencionisme del govern central a la capital provincial, que es va traduir en un augment de la iniciativa imperial en les obres de millora urbana i les mostres d'un evergetisme públic a gran escala, patrocinat pels governadors provincials (*praesides*).³² La preocupació per la conservació i la rehabilitació d'alguns espais públics, lúdics i oficials durant el segle IV revela l'existència d'una certa activitat urbanística incentivada, legitimada i planificada per les mateixes autoritats romanes, alhora que confirma l'interès continuat de l'Imperi per la capital provincial. La crisi de les oligarquies locals i la disminució de les mostres de la munificència privada van ser el resultat d'una conjuntura general caracteritzada pel descens de l'evergetisme privat i un major intervencionisme del govern imperial en la vida de les ciutats d'època tardana.³³

Amb tot, les dades disponibles no ens poden portar a menysvalorar el paper desenvolupat per la iniciativa imperial, la responsabilitat última de la qual va ser sempre fonamental en la prosperitat de *Tarraco*, d'acord amb la seva dignitat com a capital provincial romana.³⁴ La munificència imperial continuaria tenir una importància primordial en la imatge de *Tarraco* com a capital imperial en el transcurs del segle IV, tal com es constata en altres capitals de l'Imperi romà d'Occident a la mateixa època. Aquestes realitats són simptomàtiques de la readaptació de l'espai urbà a les noves realitats polítiques i socials, alhora que ens informen de la continuïtat de la vida urbana sota uns nous paràmetres organitzatius propis de l'Antiguitat tardana.

D'acord amb la seva dignitat com a capital d'una província romana i seu del culte imperial, *Tarraco* va ser sensible a les vicissituds del panorama polític i ideològic contemporani i va patir els efectes de les diferents crisis que es van abatre sobre l'Imperi romà com una peça més del seu engranatge. Com el conjunt, la ciutat es va recuperar de la crisi en el transcurs del segle IV, no sense abans haver fet front a les disfuncions pròpies d'un període d'adaptació a la nova realitat política i social. Els testimonis conservats revelen els esforços de *Tarraco* en aquest sentit, dels quals es desprèn un impacte més gran de la crisi després de la generalització de les mesures creades per Dioclecià per combatre-la.

Com hem vist, les reformes del període tetràrquic van portar una sèrie d'efectes negatius en l'evolució històrica de *Tarraco* en un temps de curta durada. Aquests van ser principalment la privació temporal del seu relleu polític tradicional i l'accentuació de la tendència regressiva iniciada per la ciutat a mitjan segle II. Amb tot, convé deixar constància dels efectes positius

de la Tetrarquia sobre l'evolució històrica de *Tarraco* en un temps de llarga durada, que van ser fonamentalment la revalorització del títol de metròpolis, a la qual es va concedir un paper més actiu en la cohesió del territori provincial, i la consolidació d'un nou model urbà propi dels segles de l'Antiguitat tardana i la transició a l'Edat Mitjana.³⁵

El seguit de reformes administratives impulsades en el període tetràrquic per Dioclecià i els seus successors van contribuir a la redefinició de la capitalitat de *Tarraco* i a la confirmació de la seva preeminència en un territori provincial que, tot i que sensiblement reduït, continuaria gestionant-lo des de la capital un variat repertori d'oficials de l'administració imperial. Les innovacions derivades de la Tetrarquia van fer eclòsió a la ciutat de l'últim terç del segle IV, moment en què el nombre més elevat de documentació disponible és indicatiu de la seva recuperació. La progressiva revitalització de *Tarraco* en el transcurs del segle IV s'explica per la seva renovada dignitat al capdavant de la província i, per tant, per la recuperació del seu anterior prestigi polític. Aquestes qüestions asseguraren la vigència de la funció pública a *Tarraco*, tal com es desprèn de la continuïtat en la reparació dels espais urbans d'interès públic, la construcció de nous edificis i la dedicació d'estàtues als successius emperadors. Al seu torn, permeten explicar la presència a la ciutat d'alguns dels més importants càrrecs de l'administració baiximperial (*primicerius domesticorum*), juntament amb els últims representants del govern municipal coneguts (*curator civitatis*).³⁶

Finalment, les mesures introduïdes en el marc del programa reformista del període tetràrquic van tenir un efecte visible en l'organització de la metròpolis eclesiàstica. La relació de proximitat que es va establir entre el bisbe Himeri de *Tarraco* i els titulars de la seu pontificia durant el darrer quart del segle IV, mitjançant la concessió d'una condició metropolitana *de facto*, va repercutir en la creació d'un nou focus d'interès eclesiàstic a la Península, que hauria de resultar determinant per a la història de l'estructura eclesiàstica hispànica en els segles posteriors. Les notícies relatives al bisbat d'Himeri obliguen a reconèixer l'impuls eclesiàstic experimentat per la seu episcopal de *Tarraco* en aquests anys, fet que no es pot deslligar d'un increment simultani en la importància política de la ciutat. En efecte, és plausible que les reivindicacions d'Himeri formessin part d'un projecte polític més ampli, destinat a impulsar l'eix oriental de la *Dioecesis Hispaniarum* coincidint amb l'època de Magne Màxim (383-388), l'usurpador que, després d'eliminar l'emperador legítim Gracià, es

32. Així ho demostren les inscripcions RIT 91-97 i 155, així com la construcció d'unes termes públiques de promoció imperial al suburbi portuari de *Tarraco*: J. M. Macias (ed.), *Les termes públiques de l'àrea portuària*, 155-156.

33. JONES, A. H. M. 1986: *The Later Roman Empire, 284-602. A social, economic and administrative survey*, II, Oxford (reed.), 758-760.

34. M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 90-91.

35. M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 51-53.

36. RIT 155 i 971.

va apoderar de la Prefectura de les Gàl·lies al complet i va ser reconegut emperador a la Tarraconense.³⁷

Durant els anys en què Himeri estigué al capdavant de la seu episcopal, l'Església de *Tarraco* va ser una institució capaç de vèncer les limitacions imposades per la degradació derivada de la implantació de les reformes tetràrquiques en aquests territoris. Així mateix, el bisbat d'Himeri prefigura el basculament del centre d'interès del govern imperial cap a l'eix oriental de la Península durant el segle v, moment en què *Tarraco* es convertiria en la capital d'una província clau en el pols entre el govern imperial legítim i els seus adversaris polítics a Occident.³⁸

L'arqueologia, que ocupa un lloc decisiu en la transformació del panorama científic actual, avala també una certa revitalització de la vida urbana en el transcurs del segle iv. Així, per exemple, l'aparició de noves estructures de caràcter domèstic en l'espai abans ocupat pels magatzems portuaris de *Tarraco* obliga a matisar l'existència d'una crisi en tota regla.³⁹ Entre les principals funcions dels governs municipals tradicionals hi havia la de tenir cura dels equipaments urbans, el permís per a les noves construccions i la reparació d'edificis públics i l'autorització per a la demolició i la remodelació dels habitatges. Malgrat la seva desaparició de les inscripcions i la creixent dificultat per dur a terme el conjunt de les seves atribucions, aquestes activitats continuaven realitzant-se a *Tarraco*, tal com es pot inferir del permís per a la reutilització de les naus portuàries. Per altra banda, els materials arqueològics conservats revelen que *Tarraco* continuava sent un focus urbà de primera magnitud i un port privilegiat del Mediterrani romà, tal com demostra la vigència d'una àmplia xarxa de contactes comercials internacionals i la capacitat d'allotjar en òptimes condicions els estrangers arribats a la ciutat.⁴⁰ És possible que la reactivació d'un comerç internacional durant els darrers anys del segle iv indiqui també que la crisi no va ser tan severa com es va pensar.⁴¹

5.3. *Tarraco* al segle v: l'última capital de la Hispània romana

Tarraco va assistir a una autèntica recuperació del seu protagonisme polític durant el segle v, coincidint amb una nova època d'interès de l'Imperi romà per Hispània, en el marc de les negociacions a què van

donar lloc les successives lluites pel poder en la configuració del mapa polític de l'època de les invasions. El relleu assolit per *Tarraco* en aquests moments va respondre a un desplaçament del centre d'interès polític de l'Imperi a l'eix oriental de la Península, per la seva proximitat i la seva millor accessibilitat respecte als centres governamentals d'Occident, amb seu a Arle.

No obstant, la situació excepcional viscuda per *Tarraco* en el transcurs del segle v s'explica essencialment pel fet de ser la capital administrativa de l'última província hispànica sota control imperial directe, després del repartiment del territori peninsular entre els bàrbars. *Tarraco* va assumir la representació de l'Imperi a Hispània, i això va repercutir en un increment de la presència de l'Imperi en aquests territoris, així com en una potenciació de la capitalitat provincial a tots els efectes. La vigència de l'administració pública, la presència dels alts comandaments militars que eren destinats a Hispània amb les seves tropes i la consolidació del bisbe com un nou líder urbà permeten explicar la revitalització de la ciutat d'aquests anys. El renovat protagonisme polític de *Tarraco* va afavorir l'establiment eclesiàstic i va incidir també en una potenciació de la capitalitat eclesiàstica, al ritme del progressiu descobriment de prerrogatives per part de l'autoritat metropolitana. En el transcurs d'un segle, *Tarraco* va assistir a transformacions molt importants en l'estructura del lideratge urbà, així com en el pla urbanístic i topogràfic, continuant el procés de transformació de la fisonomia urbana iniciat en la centúria anterior, amb la introducció de nous elements.

El 31 de desembre de l'any 406, un grup de pobles bàrbars, format principalment per sueus, vàndals i alans, va superar la frontera imperial del Rin, va travessar la Gàl·lia i va arribar en molt poc temps fins als Pirineus. Les fonts documentals conservades refereixen l'ambient de preocupació generat com a conseqüència del pas bàrbar del Rin cap a la Gàl·lia, així com el seu caràcter desencadenant de la crisi imperial que es va abatre sobre l'Occident romà entre els anys 406-418, durant el regnat d'Honorí.⁴² La proliferació d'usurpadors al tron imperial, en aquests moments, s'atribueix a la indefensió de les províncies occidentals, obligades a actuar per si mateixes per fer front a la incapacitat del govern legítim d'Occident, amb seu a Ravenna, per donar una solució definitiva al conflicte.⁴³ L'aparició de l'usurpador Constantí III (407-411), en aquest context, s'interpreta com una veu

37. Una ampliació d'aquestes qüestions es pot trobar a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 67-77.

38. M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 93-105.

39. M. Adserias, C. A. Pociña i J. A. Remolà, «L'hàbitat suburbà portuari», 137-154; J. M. Macias (ed.), *Les termes públiques de l'àrea portuària*, 169; J. M. Macias i J. A. Remolà, «L'àrea portuària de Tarracona», 180.

40. J. M. Macias i J. A. Remolà, «L'àrea portuària de Tarracona», 180; RIT 398, 400 i 958.

41. Una opinió en aquest sentit a M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 69.

42. OROSI, *Historiarum adversus paganos*, 7, 40; OLYMPIODOR, *Fragmenta*, 12; ZOSIM, *Historia Nova*, 6.

43. DRINKWATER, J. F. 1998: «The Usurpers Constantine III (407-411) and Jovinus (411-413)», *Britannia* 29, 269-298; KULIKOWSKI, M. 2000: «Barbarians in Gaul, usurpers in Britain», *Britannia* 31, 325-345.

crítica contra la ineptitud de la dinastia imperial en el poder i la seva negligència cap als interessos dels provincials, motiu pel qual al cap de poc temps de ser nomenat emperador per les tropes a Britànnia va aconseguir el control de la Prefectura al complet, inclosa Hispània.⁴⁴

L'any 408, Constantí va establir la seva capital a Arle i va enviar el més gran dels seus fills, Constant, a Hispània, en qualitat de Cèsar, per tal d'unificar el conjunt dels territoris que formaven part integrant de la Prefectura de les Gàl·lies sota el seu comandament. Constant va establir la seva capital hispànica a Saragossa, on s'instal·là amb el prefecte Apol·linar i el general dels exèrcits (*magister militum*) Geronci.⁴⁵ Un cop vençuda la resistència dels partidaris peninsulars d'Honorí als Pirineus, Constant es va traslladar a Arle per celebrar la victòria, deixant els assumptes hispànics a càrrec del general Geronci i les seves tropes gal·les.⁴⁶ Fortament pressionat per Alaric a Itàlia, Honorí es va veure obligat a enviar les insígnies imperials a Constantí a finals de l'any 408, com a mostra del seu reconeixement, esperant a canvi un compromís ferm per part de l'usurpador en la contenció dels bàrbars que corrien per la Gàl·lia.⁴⁷

Constant va tornar a Hispània la primavera de l'any 409 amb un nou *magister militum* per substituir Geronci.⁴⁸ Llavors, Geronci va aprofitar el seu prestigi indiscutible entre les tropes per aixecar el seu exèrcit gal contra Constantí III i Constant, en defensa dels drets legítims d'Honorí sobre Hispània. Se situa, en aquests moments, l'eventual pacte de Geronci amb els bàr-

bars que es trobaven al sud de la Gàl·lia amb l'objectiu de penetrar conjuntament a la Península i fer causa comuna contra l'usurpador.⁴⁹ D'acord amb els textos conservats, sueus, vàndals i alans penetraren a Hispània la tardor de l'any 409.⁵⁰ A l'espera de l'arribada d'ajuda militar per part d'Honorí, Geronci va nomenar Màxim com a emperador a Tarraco, ciutat en la qual es va establir la capital del nou August.⁵¹ A continuació, Geronci va assassinar Constant a Vienne, on s'havia refugiat, i va pressionar Constantí a Arle, qui havia perdut ja tots els seus suports a Hispània, Britànnia i l'Armòrica.⁵² Malgrat la seva labor en la recuperació del poder legítim d'Honorí a Occident, Geronci va ser obligat a fugir a l'arribada dels exèrcits imperials sota el comandament del general Fl. Constanci. Abandonat per les seves tropes, que van passar en massa a l'exèrcit imperial d'Honorí, Geronci es va veure obligat a buscar refugi entre els hispans, on es va suïcidar.⁵³ Les fonts no mencionen el lloc del suïcidi, tot i que no seria imprudent pensar en la ciutat de Tarraco, tal com va suggerir J. Arce.⁵⁴

En els darrers anys, s'ha assistit a una important revalorització del significat històric de Geronci.⁵⁵ La figura del general Geronci desvirtua el tòpic historiogràfic de la cruenta invasió bàrbara d'Hispània durant la tardor de l'any 409, en la línia de la renovació historiogràfica actual sobre la «teoria de les migracions» dels pobles de la frontera en contraposició a l'antiga visió monolítica i romanocèntrica de la «teoria de les invasions».⁵⁶ La seva acció de nomenar Màxim com a

44. J. F. Drinkwater, «The Usurpers Constantine III and Jovinus», 269-298.

45. Zòsim, *Historia Nova*, 6, 4, 2.

46. Zòsim, *Historia Nova*, 6, 5, 1; GREGORI DE TOURS, *Historia Francorum*, 2, 9. En època actual, no resulta gens fàcil reconèixer l'empremta de la família teodosiana i els seus partidaris a Hispània, tot i que s'estima una localització preferent al voltant de la Meseta i la meitat occidental de la Lusitània: J. Arce, *El último siglo de la España romana*, 151; 1988: «Gerontius, el usurpador», a: ARCE, J. *España entre el mundo antiguo y el mundo medieval*, Madrid, 98-101.

47. Olympiodor, *Fragmenta*, 12; Zòsim, *Historia Nova*, 5, 43, 1-2.

48. J. F. Drinkwater, «The Usurpers Constantine III and Jovinus», 284.

49. Olympiodor, *Fragmenta*, 16; Zòsim, *Historia Nova*, 6, 5, 2. Una interpretació, en aquest sentit, pot trobar-se a J. Arce, «Gerontius, el usurpador».

50. HIDACI, *Chronica*, ad ann. 409: *Alani et Vandali et Suevi Hispanias ingressi sunt*; *Chronica Gallica 511*, ad ann. 408/410: *Alani, Vuandali, et Suevi Ispanias ingressi era CCCCXLVI*.

51. J. F. Drinkwater, «The Usurpers Constantine III and Jovinus», 286; JONES, A. H. M.; MARTINDALE, J. R.; MORRIS, J. 1971-1972: *The Prosopography of the Later Roman Empire* (PLRE) II, Cambridge, Maximus 4 i Maximus 7: Màxim era un client (*domesticus*) en l'obsequi del general Geronci. J. Arce, «Gerontius, el usurpador», 119: va dissipar els dubtes relatiu a l'elecció de Tarragona com a capital de Màxim, tot i que hauria pogut establir un taller per a l'emissió de moneda a la ciutat de Barcelona. Una ampliació d'aquests temes a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardia*, 115-118.

52. J. F. Drinkwater, «The Usurpers Constantine III and Jovinus», 286.

53. SOZOMÈ, *Historia Ecclesiastica*, 9, 13, 2-3.

54. ARCE, J. 2005: *Bárbaros y romanos en Hispania (400-507 A.D.)*, Madrid, 61.

55. El principal impulsor de la figura de Geronci en l'àmbit acadèmic hispànic ha estat J. Arce, «Gerontius, el usurpador», 116-121. Una actualització dels seus punts de vista, a *Bárbaros y romanos en Hispania*, 31-72.

56. Un complet desenvolupament d'aquests temes pot trobar-se a GOFFART, W. 1980: *Barbarians and Romans, AD 418-584. The Techniques of Accommodation*, New Jersey; BROWN, P. 1997: *The Rise of Western Christendom. Triumph and Diversity AD 200-1000*, Brighton. Nombrosos volums editats en el marc del projecte TRW s'han dedicat també a aquestes qüestions, en especial: POHL, W. (ed.) 1997: *Kingdoms of the Empire. The Integration of Barbarians in Late Antiquity*, Boston-Leiden-Colònia; POHL, W.; REIMITZ, H. (ed.) 1998: *Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities, 300-800*, Boston-Leiden-Colònia; GOETZ, H.-W.; JARNUT, J.; POHL, W. (ed.) 2003: *Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*, Boston-Leiden-Colònia. Malgrat la seva acceptació majoritària, aquesta visió segueix despertant crítiques importants entre els especialistes. Un exemple a WARD-PERKINS, B. 2005: *The Fall of Rome and the End of Civilization*, Oxford.

emperador a *Tarraco* i deixar la resta de les províncies romanes d'Hispania en mans bàrbares va condicionar el desenvolupament històric de la Península durant els anys següents. Per altra banda, l'interès per la capital provincial romana evidencia un desplaçament de l'atenció de la política occidental cap a l'eix oriental de la Península, que dona inici a una fase d'influències recíproques entre Tarragona i la capital de la prefectura gal·la, Arle, fins ben entrat el segle VI.

És possible que, instal·lat a *Tarraco*, Màxim exercís algun tipus de govern sobre les províncies romanes d'Hispania entre els anys 410-411.⁵⁷ Si les condicions del pacte d'assentament de sueus, vàndals i alans a la Península, el repartiment de les províncies i les tasques de la seva competència es van establir durant l'any 411, tal com refereixen les fonts, llavors és possible que Màxim fos el responsable de tals decisions i que *Tarraco* hagués estat l'escenari escollit per dur-les a terme.⁵⁸ *Tarraco* i la província sota la seva jurisdicció van tornar sota l'autoritat de l'emperador Honori l'any 411, un cop feta efectiva l'eliminació de Geronci i el seu col·lega Màxim. D'acord amb els textos conservats, Màxim va ser deposat, expulsat de *Tarraco* i enviat a viure a l'exili entre els bàrbars.⁵⁹ En aquells moments, les províncies romanes d'Hispania havien estat repartides ja entre els bàrbars arribats a la Península, excepte la Tarraconense i, temporalment, les extrapeninsulars Balears i Mauritània Tingitana.

Mentre a l'extrem occidental de l'Imperi romà succeïen aquestes coses, convé fer un petit salt en el temps per confrontar-nos amb les evidències provinents d'un nou grup social, que adquirirà un protagonisme creixent des del mateix moment en què entri en contacte amb la història del poble romà a Occident. Em refereixo al poble dels gots, els quals, empesos pels huns, obtingueren permís imperial per creuar la frontera danubiana de l'Imperi a partir de l'any 376. Els gots, escindits en les seves dues grans branques (visigots i ostrogots), van sol·licitar de seguida reconeixement públic, així com els

mitjans necessaris que asseguressin la subsistència del seu poble en territori romà.⁶⁰ La dilació de l'emperador a donar una solució de compromís a les peticions godes va desembocar en el saqueig de Roma de l'any 410. Però ni l'atac a la Ciutat Eterna, ni el rapte de Gal·la Placídia, ni el seu matrimoni amb Ataül·f l'any 415 a Narbona, van fer que Honori entrés en negociacions. Forçat a traslladar-se a Hispania pel general Constanci l'any 415, Ataül·f va establir a Barcelona la seva seu règia.⁶¹ Les fonts informen de l'assassinat del *rex* als estables de la ciutat, poc després de la mort del seu fill, el petit Teodosi.

Si bé els textos proporcionen escassos detalls sobre els motius que impulsaren a l'elecció de Barcelona, el trasllat dels visigots d'Ataül·f a la ciutat pressuposa el consentiment imperial, alhora que suggereix que aquests poguessin haver actuat ja en defensa dels interessos d'Honori a la Tarraconense en qualitat d'aliats.⁶² Aquesta situació pogué formalitzar-se l'any 416, moment en què les fonts situen la signatura d'un pacte (*foedus*) entre el general Constanci i el *rex* Vàlia, pel qual els visigots passaren a ser considerats federats de l'Imperi amb el compromís de lluitar en nom de Roma contra els pobles bàrbars instal·lats a la Península.⁶³ Vàlia va obtenir importants victòries militars en nom de la causa romana, motiu pel qual va ser compensat amb la cessió de l'Aquitània II, l'any 418, perquè procedís a l'assentament del seu poble en territori romà.⁶⁴ Havia nascut el regne visigot de Tolosa (418-507).⁶⁵

Fins fa una trentena d'anys, es disposava d'informació més aviat limitada i dispersa pel que fa a la història de la silenciosa ciutat de *Tarraco* després dels episodis relacionats amb la usurpació de Màxim i l'establiment dels visigots al migdia de la Gàl·lia. En l'actualitat, el repertori documental disponible s'ha vist notablement ampliat i ha guanyat en consistència gràcies a la troballa de l'epístola 11* de Consenci (*Commonitorium domino meo sancto patri Augustino Consentius*) i l'interès que ha despertat entre els especialistes, que s'han

57. Olympiodor, *Fragmenta*, 16; Sozomè, *Historia Ecclesiastica*, 9, 13.

58. *Chronica Gallica 511*, ad ann. 411/413: *Alani Cartaginensem et Lusitaniam sortiuntur et pars Vuandalorum qui Silingi dicebantur Bethicam insederunt. Reliqui vero Vuandali cum Suevis Galliciam sortiti sunt*. J. Arce, *Bàrbaros y romanos en Hispania*, 63-67: planteja aquesta possibilitat. En opinió de M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 165-166: els bàrbars es repartiren les províncies hispàniques després de l'eliminació de Màxim, però al marge de l'autoritat romana.

59. Orosi, *Historiarum adversus paganos*, 7, 42, 5.

60. HEATHER, P. 1994: *Goths and Romans. 332-489*, Oxford, 310-315.

61. Orosi, *Historiarum adversus paganos*, 7, 43, 8; Hidaci, *Chronica*, 22, ad ann. 416; Olympiodor, *Fragmenta* 26; *Chronica Gallica 511*, ad ann. 416/418; ISIDOR, *Historia Gothorum*, 19, ad ann. 410.

62. Una interpretació en aquest sentit a J. Arce, *Bàrbaros y romanos en Hispania*, 72-90; M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardia*, 119.

63. Hidaci, *Chronica*, 22, ad ann. 416; *Chronica Gallica 511*, ad ann. 416/418; Isidor, *Historia Gothorum*, 21, ad ann. 416.

64. Hidaci, *Chronica*, 24, ad ann. 418; *Chronica Gallica 511*, ad ann. 417/419; Isidor, *Historia Gothorum*, 22, ad ann. 416.

65. En època recent, s'han matissat convenientment les teories que van veure l'assentament visigot al migdia de la Gàl·lia com una imposició gòtica davant un Imperi agonitzant: ABADAL, R. 1960: *Del reino de Tolosa al reino de Toledo*, Madrid, 21; A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire, 1027-1031*. La interpretació actual insisteix en el fet que l'assentament bàrbar en territori imperial va funcionar de manera coordinada amb les autoritats romanes i de conformitat amb les lleis imperants, amb l'objectiu d'assegurar els termes de la cooperació militar i descongestionar l'estructura imperial de la pressió financera i militar d'Occident. Aquesta és una de les tesis fonamentals del clàssic W. Goffart, *Barbarians and Romans*, 50-55.

dedicat al seu estudi des de múltiples perspectives.⁶⁶ Malgrat el seu caràcter eminentment hagiogràfic, l'Ep. 11* proporciona informació de primera magnitud per aprofundir en el coneixement històric de *Tarraco* en una època en què la progressiva consolidació de la ciutat com un nou centre de gravetat a la Península va permetre recuperar part important del seu antic protagonisme polític, perdut com a conseqüència de la implantació de les reformes administratives i territorials de la Tetrarquia a Hispània. Entre les seves nombroses aportacions, des d'un punt de vista de la història política, destaquen les informacions relatives al paper de *Tarraco* en la història bèl·lica peninsular del segle v, l'impacte de la presència bàrbara en aquests territoris i la consolidació del bisbe com a autoritat urbana.

El testimoni de Consenci confirma el rol exercit per *Tarraco*, conegut per altres fonts, en tant que l'escenari de les operacions dels generals romans encarregats de l'elaboració del mapa polític posterior a les invasions. Gràcies a Consenci, sabem de l'activitat desenvolupada pel *comes Hispaniarum* Asteri, general romà d'alta graduació amb importants llaços familiars i patrimonials amb la ciutat de *Tarraco*.⁶⁷ D'acord amb l'Ep. 11*, Asteri estava emparentat amb les elits possessores de la Tarraconense i la seva capital, entre les quals hi havia poderosos membres pertanyents a l'estament eclesiàstic.⁶⁸ Asteri va acudir a *Tarraco*, provinent de la Gàl·lia, en resposta a la sol·licitud d'ajuda formulada pels seus parents, sobre els quals pesava l'acusació d'aproximació al priscil·lianisme.⁶⁹ Consenci ens diu també que el comte Asteri, «al qual s'havia confiat la conducció d'un grandíssim exèrcit i la direcció suprema d'una guerra tan decisiva», va acudir a la ciutat amb una comitiva formada per homes molt poderosos.⁷⁰

Resulta molt interessant posar en relació les informacions facilitades per l'Ep. 11* amb les dades provinents d'altres autors contemporanis, dels quals es desprèn una eventual vinculació entre la vinguda d'Asteri i la segona usurpació de Màxim, que va tenir lloc entre els anys 420-422, gràcies al suport dels bàrbars amb els quals s'havia refugiat després dels episodis del 411.⁷¹ Mentre s'estigué a Tarragona, Asteri va exercir la màxima autoritat civil i militar.⁷² La presència del *comes Hispaniarum* Asteri a *Tarraco* al voltant de l'any 420 confirma el caràcter de la ciutat com a base de les operacions militars dutes a terme per l'Imperi romà a Hispània, alhora que és una demostració del protagonisme assumit per la ciutat en la recuperació de l'eix oriental de la Península per la causa romana occidental.

El relleu de *Tarraco* en la història bèl·lica peninsular del segle v apareix confirmat per altres fonts contemporànies que conservem. L'any 422, el *magister militum* Castí comandava els exèrcits imperials enviats a Hispània per fer front als vàndals que s'havien replegat a la Bètica.⁷³ Hidaci ens explica com, en ser abandonat per les tropes auxiliars visigodes, Castí es va veure obligat a fugir i a buscar refugi a la ciutat de *Tarraco*.⁷⁴ Els textos refereixen com, entre els anys 441-454, la Tarraconense es va convertir en l'escenari de diverses revoltes socials, que coneixem amb el nom de Bagaudia, que obligaren les autoritats romanes a mobilitzar-se en repetides ocasions, amb el suport assidu dels federats visigots.⁷⁵ D'acord amb el testimoni d'Hidaci, el *dux utriusque militiae* Asturi va ser enviat a Hispània l'any 441, on va poder derrotar una multitud de bagaudes de la Tarraconense.⁷⁶ Dos anys més tard, el *magister utriusque militiae* Merobaudes es va enfrontar a «l'ar-

66. DIVJAK, J. (ed.) 1981: *Sancti Aurelii Augustini opera. Epistolae ex duobus codicibus nuper in lucem prolatae*, Viena: recull un conjunt de cartes inèdites de l'epistolari d'Agustí d'Hipona, que va trobar treballant en el projecte de catalogació dels manuscrits agustinians existents en les biblioteques de l'Europa occidental a partir de l'any 1969, entre les quals es troba la citada epístola de Consenci. AMENGUAL, J. 2001: «Consentius/Severus de Menorca. Vint-i-cinc anys d'estudis. 1975-2000», *Arxiu de Textos Catalans Antics* 20, 589-700: constitueix un excel·lent i exhaustiu estat de la qüestió que ens eximeix de citar aquí l'abundant bibliografia existent.

67. CONSENCI, Ep. 11*, 12-13; PLRE II, Asterius 4.

68. Existeixen raons per pensar que la família del *comes Hispaniarum* Asteri va tenir a Tarragona el seu lloc de residència habitual: AMENGUAL, J. 1994: «Vestigis d'edificis a les cartes de Consenci i Sever», a: *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*, Barcelona, 495.

69. Consenci, Ep. 11*, 7, 2.

70. Consenci, Ep. 11*, 7, 3: *Venit protinus Tarraconam vir illustris Asterius comes, cui tanti exercitus cura et tanti belli summa commissa est, et cum eo tot potentissimorum virorum.*

71. *Chronica Gallica 452, ad ann. 419/422*; Hidaci, *Chronica*, 26, *ad ann. 420*; Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 2, 9. Una opinió en aquest sentit a PLRE II, Maximus 7; KULIKOWSKI, M. 2000: «The Career of the *Comes Hispaniarum* Asterius», *Phoenix* 54, 123-141.

72. J. Arce, *Bárbaros y romanos en Hispania*, 220-221. Sobre les funcions específiques del càrrec del *comes Hispaniarum* en aquests anys: *El último siglo de la España romana*, 54; 2002: *Mérida tardorromana (300-580 d.C.)*, Mèrida, 19-20, amb la bibliografia corresponent.

73. PLRE II, Fl. Castinus. Pròsper, *Chronica*, a. 422; Hidaci, *Chronica*, 28, *ad ann. 422*.

74. Hidaci, *Chronica*, 28, *ad ann. 422*: *Auxiliorum fraude deceptus ad Tarraconam victus effugit.*

75. L'eclosió del moviment bagàudic s'inscriu en el context més ampli de les dificultats a les quals va haver de fer front l'Imperi com a estructura de poder a Occident, i s'explica per la progressiva desatenció de les regions perifèriques per part dels responsables de l'administració imperial assentats a les capitals provincials. Sobre la Bagaudia, en general, i la hispànica, en particular: VAN DAM, R. 1992: *Leadership and Community in Late Antique Gaul*, Los Angeles, 25-58; G. Bravo, *Revoluciones internas y penetraciones bárbaras*, 43-52; SÁNCHEZ, J. C. 1996: *Los Bagaudas: rebeldes, demonios, mártires. Revueltas campesinas en Galia e Hispania durante el Bajo Imperio*, Jaén, 52.

76. PLRE II, Fl. Astyrius. Hidaci, *Chronica*, 17, *ad ann. 441*: *Asturius dux utriusque militiae ad Hispanias missus Tarraconensium caedit multitudinem Bacaudarum.*

rogància dels bagaudes d'Aracelli». ⁷⁷ La conflictivitat desencadenada per la Bagaudia hispànica seguia vigent l'any 449, data en què Basili i un grup de bagaudes a les seves ordres van eliminar diversos federats visigots que havien buscat asil a l'església de *Turiaso* (Tarassona). Lleó, el mateix bisbe de la ciutat, va perdre la vida com a conseqüència de l'atac. ⁷⁸ L'ambient bèl·lic de l'any 449 va ser aprofitat pel sueu Requiari, les tropes del qual, unides als bagaudes de Basili, devastaren la regió de Saragossa i arribaren a apoderar-se, *per dolum*, de la ciutat de Lleida. ⁷⁹ Va ser necessari esperar fins l'any 454 perquè el visigot Frederic, germà del rei Teodorici II, acabés amb els bagaudes de la Tarraconense i els sotmetés a l'autoritat romana. ⁸⁰

L'exercici de les funcions del *comes Hispaniarum* Asteri a Tarragona, unit al caràcter de la ciutat com a centre logístic dels preparatius per a les batalles que tingueren per escenari la Península entre els anys 439-454, permeten plantejar la possibilitat que *Tarraco* hagués assumit una certa capitalitat sobre el conjunt de la diòcesi hispànica en substitució de l'antiga seu vicarial de Mèrida, l'estatus de la qual apareix difuminat a les fonts com a conseqüència de la presència bàrbara a Hispània. ⁸¹ *Tarraco* hauria pogut exercir abans aquest tipus de funcions, si tenim en compte la presència del *comes Hispaniarum* Asteri a la ciutat dels anys 419-422, càrrec que equivalia en rang i estatus al de *vicarius*.

Per altra banda, és convenient fer un apunt sobre l'impacte de la presència bàrbara en aquests territoris, que es desprèn de la documentació conservada. Pel que fa a la presència goda, les fonts escrites de l'època no es refereixen als visigots com a bàrbars, sinó com a auxiliars o federats. La col·laboració militar dels visigots amb l'autoritat imperial legítima d'Occident permet explicar que aquests apareguin als textos com a garants de la legalitat i de la romanitat a Hispània. ⁸² No obstant, existeix constància d'altres visions literàries dels bàrbars a les fonts. Aquest és el cas dels bàrbars que apareixen referenciats a l'Ep. 11* de Consenci, els quals són qualificats indistintament de *barbari* i *hostes*. Més enllà del que la terminologia suggereix, tampoc

sembla que aquests haguessin suposat un perill polític o territorial real. Els bàrbars de Consenci practiquen el saqueig, però llegeixen llibres en llatí i en coneixen el valor, entren i surten de les ciutats amb completa llibertat i, fins i tot, mantenen relacions cordials amb els seus bisbes. ⁸³

En el transcurs del segle v, l'Església episcopal de *Tarraco* va prosperar al ritme del creixement polític de la capital provincial romana. En aquests anys, el bisbe de *Tarraco* va fer ús de les sòlides bases del seu bisbat per erigir-se en un dels poders efectius de la *ciuitas christiana*. En efecte, els episcopats d'Hilari, Ticià i Ascani feren fructificar les bases del creixement de l'Església local instaurades a l'època d'Himeri i feren un nou pas endavant en el llarg camí de la consolidació institucional de la seu episcopal. ⁸⁴ En virtut de la correspondència de la seu episcopal del seu ministeri amb una capital provincial romana, el bisbe de *Tarraco* va participar del procés general d'enfortiment dels episcopats urbans que es va produir a l'època com a conseqüència del procés d'acaparament de les instàncies institucionals del poder regional per part de les aristocràcies senatorials romanes. L'Ep. 11* de Consenci constitueix un testimoni de gran valor per conèixer alguns aspectes de la vida eclesiàstica de *Tarraco* en el context immediat a l'eliminació de Geronci i el seu col·laborador Màxim. A l'Ep. 11*, el comte i el bisbe apareixen com les autoritats visibles de la ciutat, cadascun en les seves respectives competències.

En la ploma de Consenci, el bisbe és ja un líder urbà, que prové dels sectors acomodats de la societat i que exerceix un control efectiu sobre la realitat urbana. Malgrat l'encara evident superioritat dels funcionaris de l'administració civil i militar romana a les fonts de l'època, el creixement de l'autoritat efectiva del bisbe a la ciutat tardoromana va ser un procés gradual, que ve demostrat per l'estreta col·laboració que es va establir entre ells en el curs del segle v. Els bisbes i els oficials baiximperials van cooperar en diferents àmbits, com ara el foment de l'obediència dels provincials i les activitats de millora urbanes documenta-

77. PLRE II, Fl. Merobaudes. Hidaci, *Chronica*, 18, ad ann. 443: *Aracellitanorum frangit insolentiam Bacaudarum*.

78. Hidaci, *Chronica*, 25, ad ann. 449: *Basilius ob testimonium egregii ausus sui congregatis Bacaudis in ecclesia Tyriassone foederatos occidit. Ubi et Leo eiusdem ecclesiae episcopus ab hisdem qui cum Basilio aderant in eo loco obiit vulneratus*.

79. Hidaci, *Chronica*, 25, ad ann. 449: *Rechiarus [...] Caesaraugustanam regionem cum Basilio in reditu depraedatur. Inrupta per dolum Ilerdensi urbe acta est non parva captivitas*.

80. Hidaci, *Chronica*, 30, ad ann. 453-454: *Per Fredericum, Theodorici regis fratrem, Bacaudae Tarraconenses caeduntur ex auctoritate Romana*.

81. M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 123. La recuperació de Mèrida als sueus per part del rei visigot Teodorici II l'any 455 s'ha interpretat com una restauració de la capital diocesana i del govern imperial a la Península en temps de l'emperador Avit i el seu successor, Majorià: M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 189. Tot i això, aquesta recuperació també seria breu (455-467).

82. UBRIC, P. 2004: *La Iglesia en la Hispania del siglo v*, Granada, 57-92; J. Arce, *Bárbaros y romanos en Hispania*, 159-167.

83. Consenci, Ep. 11*, 2, 4 i 5. FRIEND, W. H. C. 1990: «A new eyewitness of the Barbarian impact on Spain, 409-419», *Antigüedad y Cristianismo* VII, Múrcia, 333-343; ARCE, J. 2003: «The enigmatic fifth century in Hispania: some historical problems», a: GOETZ, H.-W.; JARNUT, J.; POHL, W. (ed.). *Regna and Gentes*, 142-144; *Bárbaros y romanos en Hispania*, 152-159.

84. Un tractament exhaustiu d'aquesta problemàtica a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 135-191.

des al darrer quart del segle v en ciutats com Mèrida o Tarragona.⁸⁵

El repertori documental conservat, relatiu al bisbat d'Ascani (ca. 450-470), no permet dubtar del grau de consolidació del bisbat tarragoní d'aquests anys, tot i que la precària vertebració de l'autoritat del metropolità eclesiàstic més enllà dels límits de la mateixa *ciuitas* sembla ser la conclusió més plausible en l'estat actual dels coneixements sobre el particular.⁸⁶ En aquest sentit, el corpus epistolar relatiu al cisma promogut pel bisbe Silvà de Calahorra a l'interior de la província eclesiàstica constitueix un testimoni excepcional que obliga a matisar la consolidació dels drets metropolitans sobre les esglésies de la demarcació provincial durant els anys centrals del segle v (464-465).⁸⁷ Amb tot, la política eclesiàstica del bisbe Ascani revela una plena consciència de la preeminència del bisbe metropolità, així com de la importància de l'obediència dels provincials per obtenir un grau de control efectiu sobre les esglésies de la província. En aquesta labor de defensa dels drets metropolitans a l'interior de la circumscripció provincial, Ascani va comptar amb el suport de l'autoritat civil, representada pel *dux provinciae* Vincentius.⁸⁸ Les referències textuais a Vincentius, que és l'últim representant de l'autoritat imperial documentat a la Tarraconense, reapareixen l'any 472, moment en què és citat com el *dux Hispaniarum* que va donar suport als interessos del *rex* Euric, col·laborant amb el got Hedefred en la conquesta visigoda de Tarraco.⁸⁹ Si acceptem la data del 472 per a la captura visigoda de la capital provincial romana, llavors cal reconèixer la vinculació del *dux* Vincentius amb la ciutat de Tarragona i la seva jerarquia eclesiàstica des de feia gairebé una dècada.⁹⁰

Recapitulant, el reconeixement de nous agents socials en l'àmbit local i el progressiu abandó de les regions perifèriques, obligades a resistir per si mateixes i a adaptar-se a la nova conjuntura política i social, són realitats que no amaguen una certa debilitat de l'Imperi romà com a estructura de poder a Occident.⁹¹

Malgrat tot, el cas de Tarraco és il·lustratiu de l'interès continuat de l'Imperi pels territoris peninsulars, així com de la voluntat de perpetuar la identitat i la vitalitat de les ciutats romanes d'Hispania.⁹² L'esforç bèl·lic realitzat per l'estructura imperial en aquests territoris queda ben palès mitjançant les missions peninsulars confiades a Asteri, Castí, Asturi, Merobaudes i Vincentius, els quals perpetuaren els vincles de Tarraco amb la maquinària governamental i militar de l'Imperi en el transcurs del segle v. Tarraco continuaria sent una ciutat regida per les lleis romanes (*ciuitas romanis legibus subdita*) fins als últims dies de l'Imperi romà d'Occident.⁹³ El comportament de la ciutat d'aquests anys demostra la vigència de l'Imperi en aquests territoris, el caràcter de Tarraco com a centre d'irradiació de l'autoritat romana a la Península, així com la continuïtat del sentiment de pertinença a una entitat política més gran fins a l'ocupació militar visigoda de la capital provincial, l'any 472.⁹⁴ L'exercici de les funcions del *dux* Vincentius i la dedicació imperial més tardana provinent de Tarragona, un pedestal d'estàtua dedicat als emperadors Lleó i Antemi al voltant dels anys 467-472, en són una prova fefaent.⁹⁵

Antemi (467-472), últim emperador romà d'Occident reconegut com a tal a Tarraco, va obtenir la porpra imperial en ser promogut per l'emperador d'Orient Lleó (457-474) amb l'objectiu de posar fi als abusos derivats de la vacant al tron occidental des de la mort de Libi Sever, l'any 465. El mateix Lleó havia hagut de fer-se càrrec dels assumptes occidentals des d'aleshores fins l'any de la proclamació d'Antemi, la qual cosa el va convertir en emperador nominal d'Occident. Aquesta és la raó que permet explicar el nomenament d'Antemi per Lleó, ambdós d'origen oriental, així com el suport incondicional prestat per l'Imperi d'Orient en el govern imperial d'Occident d'aquests anys. Inicialment, Antemi va saber propiciar-se el suport del *magister militum* Ricimer a Itàlia, general d'origen bàrbar que exercia la màxima autoritat en

85. La revista *Pyrenae* 39/2, 2008, 121-145, inclou un fòrum de discussió monogràfic sobre la inscripció del pont de Mèrida amb articles de J. Arce, I. Velázquez i M. Koch. Sobre Tarragona: M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 160-164.

86. M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 180-191.

87. *Epistolae I et II Tarraconensium Episcoporum ad Hilarum Papam; Epistula I. Hilari Papae ad episcopos Tarraconenses. De synodali decreto; Epistula II. Hilari Papae ad Ascanium et reliquos Tarraconensis provinciae episcopos; Epistula III. Hilari Papae ad Ascanium Tarraconensem episcopum privatim scripta*, PL LVIII (1847), col. 13-20.

88. PLRE II, Vincentius 3; GARCIA MORENO, L. A. 1977: «*Vincentius dux provinciae Tarraconensis*. Algunos problemas de la organización militar del bajo Imperio en Hispania», *Hispania Antiqua* 7, 79-89. *Epistula II Tarraconensium Episcoporum ad Hilarum Papam: Filio nostro illustri Vincentio duce provinciae nostrae*, PL LVIII, col. 16.

89. *Chronica Gallica 511, ad ann. 472/473*. El mateix any seria enviat per Euric a participar en la conquesta d'Itàlia, on seria derrotat i assassinat.

90. M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 125-126.

91. J. Arce, *Bárbaros y romanos en Hispania*, 167.

92. M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 162-163; J. Arce, *Bárbaros y romanos en Hispania*, 213.

93. *Epistula Severi*, 12, 8.

94. M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 114-126. Una opinió diversa a M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 150-151, per qui la mort de l'emperador Majorià, l'any 461, va significar el final de la Hispania romana.

95. RIT 100 (CIL II²/14, 947 = II 4109 = ILS 815).

l'organització militar occidental. Així mateix, va ser reconegut emperador pels visigots i els burgundis establerts al sud de la Gàl·lia i pel general Riotamus i les seves tropes romano-britanes a l'Armòrica, els quals li brindaren també el seu suport.

Però ben aviat les coses haurien de donar un gir inesperat per a Antemi. Autoproclamat rei dels visigots després de l'assassinat del seu propi germà Teodoric II, Euric es va enfrontar a Antemi pel domini polític i militar de la Gàl·lia. Antemi va enviar una coalició formada per burgundis, francs i britano-armoricans per combatre'l, però aquesta fou derrotada. Simultàniament, les relacions gens cordials amb Ricimer esclataren a Itàlia. Antemi seria deposat i executat a Roma l'estiu de l'any 472.⁹⁶ La confusió generada per l'assassinat imperial va ser aprofitada pel *rex* Euric, que va ocupar les ciutats de Tarragona, Arle i Marsella, fet que li va permetre assumir el poder al sud de la Gàl·lia i a la Hispània lliure de presència sueva.⁹⁷

La impossibilitat d'obtenir una datació precisa per a la mencionada inscripció honorífica de Tarragona dificulta la seva interpretació històrica global. La referència conjunta als emperadors Lleó i Antemi proporciona una cronologia aproximada dels anys 467-472, període en què estigueren junts ocupant el tron oriental i occidental respectivament, sense que es pugui precisar més. L'opinió general interpreta l'epígraf com una mostra de la resistència dels tarraconenses davant la ja inevitable annexió als dominis del monarca visigot Euric, en la línia de les posteriors mostres de rebel·lia que apareixen recollides als *Con-*

sularia Caesaraugustana.⁹⁸ Tot i això, en virtut de les dades disponibles, és impossible reconèixer si l'epígraf en qüestió amaga l'existència d'una resistència a Euric i la dominació visigoda, o bé anterior a Ricimer, per la qual ens decantem. Seguint el període de vacant en el tron d'Occident en què Lleó fou emperador únic de les dues meitats de l'Imperi romà, les fonts situen un seguit d'ambaixades dels visigots d'Euric a Orient.⁹⁹ Malgrat tractar-se d'un tema àmpliament debatut pels especialistes, les ambaixades visigodes a Constantinoble s'interpreten com una mostra del reconeixement d'Euric a Lleó com a detentor de l'autoritat legítima a Occident, així com un rebuig dels visigots cap a l'autoritat efectiva exercida per Ricimer fins llavors.¹⁰⁰

Segons la nostra opinió, les ambaixades visigodes a Orient proporcionen el context històric en el qual caldria interpretar la dedicació imperial provinent de Tarragona; no tant com una mostra de l'eventual rebuig de la ciutat als visigots d'Euric, que en tot cas seria posterior, sinó com una demostració de l'adhesió de *Tarraco* i la província sota el seu govern a la decisió de Lleó de nomenar Antemi emperador contra les pretensions de Ricimer d'obtenir el control absolut d'Occident. Tot sembla indicar que aquesta breu fase de suport oriental per reinstaurar l'Imperi romà a Occident no es va traduir en un increment de la presència d'Orient en el registre material de la ciutat d'aquests anys, la qual perviuria i es mantindria sense canvis substancials des de la primera meitat del segle V, per intensificar-se després en el segle VI, ja sota domini visigòtic.¹⁰¹

96. *Chronica Gallica 511*, ad ann. 471/472. A. Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity*, 28.

97. *Chronica Gallica 511*, ad ann. 472/473: *Gauterit comes Gothorum Ispanias per Paponem, Caesaraugustam, et vicinas urbes obtinuit. Heldefredus quoque cum Vincencio Ispaniarum duce obsessa Terrachona marithimas urbes obtinuit*; ad ann. 476/477: *Arelate capta est ab Eoricho cum Massilia et ceteris castellis*; *Consularia Caesaraugustana*, ad ann. 473: *Arelatum et Massilia a Gotthis occupata sunt*. També recollit per JORDANES, *Romana et Getica*, 47, 244-245; Isidor, *Historia Gothorum*, 34, ad ann. 466-483.

98. J. Arce, *Bárbaros y romanos en Hispania*, 168-172.

99. Hidaci, *Chronica*, ad ann. 466-467, 1, després recollit per Isidor, *Historia Gothorum*, 34.

100. Una opinió en aquest sentit a VALLEJO, V. 1993: *Bizancio y la España tardoantigua (siglos V-VIII): Un capítulo de historia mediterránea*, Alcalá de Henares, 6.

101. REMOLÀ, J. A. 2000: *Las ánforas tardoantiguas en Tarraco (Hispania Tarraconensis)*. Siglos IV-VII d.C., Barcelona, 226-228; REYNOLDS, P. 2010: *Hispania and the Roman Mediterranean, AD 100-700. Ceramics and Trade*, Londres, 100.